

Mehmet Şakir Kesebir (1889-1966)

İktisat ve Tarım Bakanı, milletvekili.

1889 yılında Köprülü'de doğan Şakir Bey'in annesi Safiye Hanım, babası Vilayet Defterdarlık Müdürü Ahmet Vefik Bey'dir. Ortaokulu Köprülü'de, liseyi Bursa'da bitirdi. Yüksek öğrenimine Mülkiye Mektebi'nde başlayan Şakir Bey, 1910 yılında iyi bir derece ile buradan mezun oldu ve aynı yıl Türkiye'de ilk kez açılan İhtiyât Zabıt Mektebi'ne (Yedek Subay Okulu) kabul edildi. 22 Temmuz 1911'de teğmen diploması almasının hemen ardından 23 Temmuz 1911'de Kosova Vilayet Maiyet Memurluğu ile devlet hizmetine girdi. Bu görevi sırasında pek çok kazada kaymakam vekilliği yaptı. Kuzey Arnavutluk olayları ile Karadağ sınır sorunlarını soruşturma memuru ve Arnavutluk Islah Heyeti Başkanlığı görevlerinde bulundu. 10 Ekim 1912'de askere alındı ve Balkan Savaşlarında yedek subay olarak görev yaptı. Askerlik görevi 20 Ekim 1913'e kadar devam etti.

Şakir Bey, 1913 yılının Aralık ayında atandığı İpsala Kaymakamlığı görevi sırasında Türk-Bulgar ahalsinin mübadelesi hakkında taraflar arasında imzalanan sözleşme gereğince Üçüncü Muhtelif Mübadele Komisyonu Başkanlığı yaptı. Keşan Kaymakamı olarak görev yaptığı sırada I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Kafkasya'daki işgal bölgesinin idaresi görevi ile Artvin, Acara, Ardahan ve Arvanos bölgesine gönderildi. Sarıkamış Harekatı'ndan sonra da işgal bölgesinin boşaltılması üzerine Pasinler bölgesinin idaresi ile görevlendirildi.

1916 yılının Nisan ayında Tekirdağ'da kurulan Edirne Vilâyeti Metruk Mallar Tasfiye Komisyonunun başkanlığına getirilen Şakir Bey, aynı yılın Eylül ayında Tekirdağ Sancağı Mutasarrıf Vekilliğine, Aralık ayında ise Edirne Vilâyeti Mektupçuluğuna (Edirne Vilayeti Yazı İşleri Müdürlüğü) atandı. Bu görevi sırasında Osmanlı ile Bulgaristan arasındaki sınırın tespit edilmesi için Dimetoka'da toplanan Osmanlı-Bulgaristan Hudut Konferansı'nda siyasi müşavirlik görevini de yürüttü. 1918 yılının Şubat ayında İkinci Sınıf Mülkiye Müfettişliğine yükseltildi. 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması sonrasında Kars, Ardahan, Batum'un geri kazanılmasında emekleri olan Şakir Bey'e, sonrasında kurulan idari heyette görev verildi. Ayrıca Ardahan livasında yapılan plebisit işleri ile meşgul oldu ve buranın yönetiminde görev aldı.

Mütarekenin ardından müfettişlik görevinden istifa eden Şakir Bey, Trakya'ya geçerek Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetlerine katıldı. Neuilly Antlaşması ile Bulgarların Batı Trakya'yı boşaltması üzerine, Yunanlılara karşı bir güç oluşturmak için arkadaşları ile birlikte Batı Trakya'ya geçti ve bir süre orada faaliyetlerde bulundu. Batı Trakya'dan döndüğünde Gelibolu livasından mebus seçildi ve IV. Dönem Meclisi Mebusan faaliyetlerine katılmak için İstanbul'a gitti.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Boğazlar ve Marmara Bölgesi'nin İtilaf Devletlerinin kontrolüne geçmesi ile Doğu Trakya'nın Anadolu'dan ayrılması Trakya'nın örgütlenmesini zorunlu hale getirdi. Bunun üzerine Edirne Mebusu Faik Bey (Kaltakkıran), Belediye Reisi Şevket Bey (Dağdeviren), tüccardan Kasım Efendi (Yolageldili) ve bazı Edirneliler, 2 Kasım 1918'de Kasım Bey'in İstanbul'daki Küçük Kınacıyan Hanı'ndaki ofisinde bir araya gelerek, merkezi Edirne olmak üzere Trakya'da şubeleri bulunan bir cemiyet kurulmasına karar verdiler. Böylece 1918 yılının Kasım ayında Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi kuruldu. Şakir Bey ise cemiyetin kuruluşundan yaklaşık bir ay sonra Mülkiye Müfettişliğinden istifa ederek Cemiyete girdi ve Trakya'da Millî Mücadele hareketine katıldı.

Edirne'ye geçmeden önce Lüleburgaz'a uğrayan Şakir Bey, ilk oturumu 31 Mart 1920'de açılan Lüleburgaz Kongresi'nin başkanlığını yaptı. Ayrıca 9 Mayıs 1920'de Olağanüstü Edirne Kongresi'nin toplanmasına karar veren 9 kişi arasında yar aldı. Kongrenin açılış toplantısında ve ikinci günü yapılan toplantıda konuşma yapan Şakir Bey, Trakya'nın Osmanlı idaresinde kalması için Avrupa'ya üç delegenin gönderilmesi hususundaki görüşleri desteklediğini belirtti. Ayrıca Lüleburgaz Kongresi'nde kabul edilen Trakya'nın müdafaası ile ilgili kararların vakit kaybedilmeden bu kongrede de alınmasının gerekliliği üzerinde durdu. Kongrenin 13 Mayıs 1920 tarihli toplantısında Şakir Bey, Bahattin Bey ve Ekrem Bey Gelibolu delegesi, Galip Kemal Bey (Söylemezoğlu) ise Trakya halkının haklarını savunmak için Avrupa'ya gidecek delege olarak seçildi.

Trakya-Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin merkez heyeti, kongrenin bitiminin ardından 14 Mayıs 1920'de idari, siyasi ve askerî her türlü hususlar hakkında karar vermek ve tatbik etmek üzere, bir icra komitesi teşkil olunmasına karar verdi. Bu komitenin reisliğine, Edirne Belediye Reisi Şevket ve azalıklarına Miralay Cafer Tayyar, mebuslardan Şakir, Faik ve Hayreddin Beyler ile eşraftan Kasım Bey tayin edildi. Ayrıca kurulan icra komitesinin genel sekreterliğine getirilen Şakir Bey, Trakya'nın mali durumunu incelemekle görevlendirilen komisyonun 4 üyesinden biri oldu.

1920 yılının Temmuz ayında Trakya'nın Yunan işgaline uğraması ile cemiyet büyük bir sarsıntı geçirdi. Merkez heyetinin çoğu Bulgaristan'a sığınırken bir kısmı İstanbul'a geçti. Şakir Bey İstanbul'a geçenler arasındadır. Cemiyetin İstanbul'daki faaliyetlerinin başında bulunan Şakir Bey, Ankara ile cemiyetin Bulgaristan ayağı arasında gerçekleştirdiği faaliyetleri ile Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin dağılmasını önledi ve cemiyetin Millî Mücadele faaliyetlerine devam etmesini sağladı. Bulgaristan'daki cemiyet işlerinin başında ise Şakir Bey'in ve Trakyalıların güvenini ve itimadını kazanmış bir isim Kasım Efendi (Yolageldili) bulunuyordu.

Şakir Bey, Ekrem Bey (Demiray) ile birlikte cemiyetin Bulgaristan ve İstanbul'daki faaliyetlerine bir düzen verebilmek için Mustafa Kemal Paşa'dan ve Büyük Millet Meclisi Hükûmetinden emir ve talimat almak ihtiyacı duymuş, bunun üzerine de 11 Eylül 1920'den 23 Ekim 1920'ye kadar kırk günden fazla Ankara'da kalmıştır. Ankara'da kaldığı süre içerisinde Şakir Bey; İsmet Paşa (İnönü), Fevzi Paşa (Çakmak) ve Mustafa Kemal Paşa ile birçok kez görüşme fırsatı buldu. Doğu Trakya üzerine pazarlık yapılamayacağı Şakir Bey'e Ankara'da açık ve net bir şekilde anlatıldı. Batı Trakya'da ise plebisite dayanılarak muhtariyet veya bağımsızlık gibi seçenekler düşünülmüştü. Bununla beraber bu gibi dış meseleler hakkında herhangi bir konuşma yapmak veya taahhüde girmenin Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin vazife ve görev sahasının dışında olduğu Şakir Bey'e Ankara'da açıkça ifade edildi. Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin İstanbul ve Bulgaristan'daki teşkilatına düşen en önemli vazife ise Erkan-ı Harbiye Umumiyesinden verilecek talimatlara göre Doğu ve bilhassa Batı Trakya'daki Yunan kuvvetlerinin ilerlemesini önleyecek faaliyetlerde bulunmaktı.

Özellikle Batı Trakya'daki faaliyetler için Bulgar komiteleriyle gizli iş birliğine lüzum vardı. Trakya'ya yapılacak akınlarda Bulgaristan'ı üs olarak kullanmak gerekiyordu ve Bulgar komiteleriyle anlaşma yapılırken bu husus göz önünde tutulmalıydı. Bu amaç doğrultusunda Şakir Bey'e Bulgaristan'daki subaylardan ve sivil memurlardan Millî Mücadele'ye hizmet edebileceklerin hemen Anadolu'ya gönderilmeleri ve Anadolu adına İstanbul'da Bulgar sefaretiyle temaslarda bulunmak görevleri verildi. Bu maksat için ayrıca Şakir ve Ekrem Bey'in emrine Antalya emvalinden 5.000 lira aktarıldı.

Şakir Bey, Ankara'dan ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın ve Ankara Hükûmetinin talimatlarını bildirmek ve yerine getirmek üzere 24 Aralık 1920'de Bulgaristan'a Kasım Bey (Yolageldili) ve arkadaşlarının yanına geçti. Anadolu'da hizmetlerinden faydalanacakları kişileri Ankara'ya gönderdi ve Eski Zağra'daki Türk subaylarını da bir an

önce Anadolu'ya geçip Millî Mücadele'ye katılmaları için teşvik etti. Şakir Bey, Bulgaristan'da kaldığı bu 4 aylık sürede ayrıca burada bulunan Trakyalı göçmenlerin bir an önce yerlerine dönmeleri için de çalıştı.

Aynı dönemde Batı Trakya'da faaliyetlerde bulunan Fuat Bey (Balkan), Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile kendisinin görev ve yetkilerinin ne olacağını öğrenmek amacıyla Ankara'ya gitmek üzere 5 Haziran 1921'de yola çıktı. Önce İsmet Paşa (İnönü) ile görüşmek üzere Eskişehir'e gitti. İsmet Paşa, Fuat Beyi Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili Birinci Ferik Fevzi Paşa (Mareşal Fevzi Çakmak) ile görüşmek üzere Ankara'ya gönderdi. Ankara'da Fevzi Paşa ile görüşmesinin ardından Paşa, Fuat Bey'e Trakya'da (Batı Trakya ve Makedonya'da) oluşturulacak teşkilat ve dahili icraata ait Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Vekili Birinci Ferik Fevzi imzalı 25 Haziran 1921 tarihli gizli bir talimat verdi. Bu talimata göre oluşturulan Trakya Heyeti Şakir Bey, Cevat Abbas ve Fuat Bey'den oluşuyordu. Cevat Bey Bulgar memurları ve milliyetçileri ile tek temas edecek kişi olup bu görüşmeleri Anadolu'nun yarı resmi temsilcisi sıfatıyla yapacaktı. Fuat Bey'in görevi Batı Trakya ve Makedonya bölgesinde fiili hareketleri ve ayaklanmaları organize ve idare etmektir. Şakir Bey ise Cevat ve Fuat Beylerin birbirleri ile olan gizli iletişimi sağlamakla birlikte her ikisinin Anadolu ile iletişiminden sorumluydu. Şakir Bey'e verilen esas vazife ise Doğu Trakya'da düşmana karşı halkı uyarmak, Müslümanları ortak amaç doğrultusunda birleştirmek ve Misak-ı Milli sınırlarına dahil olan Doğu Trakya'nın muntazam bir teşkilat altında teslim alınabilmesini sağlamaktır. Şakir Bey 9 Ağustos 1921'de ikinci kez Ankara'ya gitti ve Mareşal Fevzi Paşa ile Trakya işlerini yeniden ele aldı. Fevzi Paşa, Doğu Trakya'daki faaliyetler ile ilgili Trakya Paşaeli Merkez Heyeti'ne bir mektup yazdı ve cemiyet faaliyetlerinde harcamak üzere ayda 1.500 liralık maddi yardım yapılacağını bildirdi.

Bulgaristan'da Kasım Efendi ve Şevket Bey (Dingillioğlu) nezaretinde üç müfreze kuruldu. Bu üç müfreze 1922 yılının Nisan ayında Anadolu'da Yunanlılara karşı taarruza hazırlanıldığı sırada harekete geçme emri verildi. Ankara'nın verdiği bu emir Şakir Bey aracılığıyla 5 Eylül 1922 tarihli bir mektupla bildirildi. Ardından bu üç müfreze Bulgaristan'dan Doğu Trakya'ya girdi ve faaliyetlerine başladı. Böylece Anadolu'da taarruza geçildiği sırada Doğu Trakya'da da Yunan kuvvetlerine karşı küçük çaplı da olsa taarruzda bulunarak buradaki kuvvetler meşgul edildi.

Türk ordusunun 26 Ağustos 1922 günü Yunanlılara karşı Batı Cephesi'nde başlattığı Büyük Taarruz'un kısa sürede başarılı sonuçlar vermesi Misak-ı Milli'nin Yunanistan ve İngiltere tarafından kabul edilmesini kolaylaştırdı. 30 Ağustos 1922'de başlayan Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Yunanlılar kesin bir yenilgiye uğratıldı ve 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi İsmet Paşa ile İtilaf Devletleri temsilcileri arasında imzalandı. Aynı gün Vekiller Heyeti tarafından Doğu Trakya'nın devir ve teslimi ile İzmir Mebusu Refet Bey görevlendirildi. Ayrıca Dahiliye Nezareti tarafından 14 Ekim 1922'de Doğu Trakya'nın teslim alınmasına yardımcı olması amacıyla İstanbul'da bulunan Şakir Bey'e bir telgraf çekilerek Edirne Valiliği'ne tayin edildiği bildirildi.

Refet Bey ve Edirne Valisi Şakir Bey, Yunanlılar tarafından boşaltılacak yerlerin bir an önce teslim alınması konusunda hemfikirdi. Buna göre Şakir Bey ilk önce trenle Çerkezköy'e gidecek oradan da sırasıyla Çorlu, Vize, Saray kazalarına geçecek ve mülki idareyi kuracaktı. Kırklareli, Lüleburgaz ve Babaeski'de idarenin kurulmasından sonra da en son Edirne ve Meriç'e geçilecekti. Sirkeci Garı'ndan tren Trakya'ya hareket etmeden önce Vali Şakir Bey bir konuşma yaptı ve senelerden beri çekilen sıkıntıların artık son bulduğunu, geri alınan topraklara ilk kavuşacaklardan biri olacağı için çok mutlu olduğunu ifade etti. Böylece Edirne Valisi Şakir Bey'in riyasetinde mütarekenin 5. maddesi uyarınca 31 Ekim 1922'de Çorlu'nun teslimi ile başlayan Doğu Trakya'nın Türklere teslim süreci 25 Kasım 1922'de Edirne'nin Türk idaresine geçmesi ile tamamlandı.

Şakir Bey, 1923 yılında Edirne Valisi olduğu dönemde, ipek böcekçiliği ve arıcılığın ıslah edilip bilimsel yöntemlerle geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, Yüksek Ziraat Mektebi'ne yardım amacıyla tarıma zararlı ve yararlı böceklerle ilgilenen bir istasyon kurulması, evcil kuş türlerinin yetiştirilmesi ve bakımı amacıyla "Şakir Beyefendi bin Ahmed Vefik Bey Vakfı"nı kurdu. Ziraat mektebi gibi faaliyetlerde bulunan vakıf, savaşlar ve göçler nedeniyle bölgede önemini kaybeden ipek böcekçiliği ve arıcılığın yeniden ihya edilmesini amaçladı.

16 Temmuz 1923'te TBMM'nin II. Dönemi için Çatalca'dan, milletvekili seçilen Şakir Bey bu dönemde, dahiliye, sıhhiye ve muavenet-i içtimaiye, bayındırlık, muhasebe, tetkik-i hesabat ve muvazene ile maliye komisyonları üyeliklerinde bulundu. Ayrıca Muvazene-i Maliye Komisyonu sözcülüğüne ve başkanlığına seçildi.

Şakir Bey'in Cumhuriyet'in ilanından sonra Trakya Bölgesi'nin iktisadî kalkınması için attığı bir diğer adım Trakya Konserve Fabrikası'nın kurulmasıdır. Edirne Milletvekili Faik Bey (Kaltakkıran) ve yine Edirne tüccarlarından Kasım Bey (Yolageldili) ile birlikte Şakir Bey, 31 Temmuz 1925 tarihinde Ticaret Vekâleti tarafından tasdik ve yine aynı gün tescil edilen Trakya Konserve Fabrikası'nın kuruluşuna öncülük etti. Edirne ve çevresinde sebze ve meyve yetiştiren bahçıvanlar ile bazı esnaf ve tüccarın da ortak olmasıyla kurulan fabrikada bölgede yetişen sebze ve meyveler işlenerek yurtiçi ve yurt dışına pazarlanması hedeflendi.

Türkiye'nin ilk şeker fabrikası olan Alpullu Şeker Fabrikası'nın kurucuları arasında bulunan ve o dönemde Çatalca'dan milletvekili olan Şakir Bey, ayrıca fabrikanın Kırklareli'nin Lüleburgaz ilçesinde kurulmasını sağlayan kişilerden biridir. Fabrika, 14 Mart 1925 tarihinde 500.000 lira sermaye ile İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi tarafından kuruldu.

TBMM'nin III. ve IV. dönemleri için Edirne'den, V. dönemi için Tekirdağ'dan milletvekili seçilen Şakir Bey, "Geçici Harf Komisyonu" üyeliğine seçildi. 29 Mayıs 1929'da İktisat Bakanı oldu. 1930 yılında istifa edene kadar "Şakir Kesebir Planı" olarak anılan, sanayileşmenin hızlandırılmasına yönelik öneriler içeren "Türkiye'nin İktisadi Programı"nı hazırlayan komisyonun başkanlığını yaptı. 1 Haziran 1937'de Tarım Bakanı Muhlis Erkmén'in istifa etmesi üzerine yerine Şakir Kesebir atandı. 1 Kasım 1937 tarihinde Celal Bayar başkanlığında kurulan yeni hükümette Şakir Bey'e hem İktisat hem Tarım Bakanlığı görevi verildi. 28 Aralık 1938'de safra kesesi iltihabı rahatsızlığı nedeni ile İktisat Bakanlığı görevinden istifa eden Şakir Kesebir'in yerine İzmir Milletvekili Hüsnü Çakır atandı.

1937 yılında denizyolları işletmelerini yönetmek, modern limanlar ve tesisler kurmak, deniz filosunu güçlendirmek için tesis edilen Denizbank'ın kuruluşunda o dönemde İktisat Bakanı olan Şakir Kesebir önemli rol oynadı. Ayrıca milletvekili ve bakanlık yaptığı dönemlerde muhtelif sanayi tesislerinin kurulmasına hizmet etti. Atatürk'ün vefatının ardından İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ile siyasi hayattan çekildi ve Türkiye Kredi Bankası, Türkiye Genel Sigorta, İstanbul Porselen Sanayii T.A.Ş'ı kurdu ve geliştirdi. 1961 yılında iş hayatından tamamen çekilen Şakir Kesebir, 6 Nisan 1966'da tedavi gördüğü Teşvikiye Sağlık Yurdunda vefat etti

Ayşegül İNGİNAR KEMALOĞLU

KAYNAKÇA

BCA, KDB, 017/92/5.

BCA, KDB, 05/30/14.

1973 Kırklareli İl Yıllığı, (basım yeri ve yılı yok).

AKIN, Veysi, **Trakya'nın Türklere Devir Teslimi**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

ALTINEL, Cem, **Trakya Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Yöneticilerinin Yaşam Öyküleri**, Edirne Belediye Başkanlığı Yayınları, Edirne 2018.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk-Söylev**, C. I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

BALKAN, Fuat, **İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları**, Arma Yayınları, İstanbul 1998.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Trakya'da Millî Mücadele**, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Trakya'da Millî Mücadele**, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

BULUT, Cengiz-YOLAGELDİLİ, M. Kasım, **Trakya Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Kasım Yolageldili (1874-1936)**, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul 2019.

ÇANKAYA, Ali, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C IV, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969.

DOĞRUÖZ, V. Türkan, **Millî Mücadele Yıllarında Kırklareli (1918-1922)**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.

ERDEHA, Kâmil, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975

ÖZTÜRK, Kâzım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem 1923-1927**, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Tarihte İlginç Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2012.

TAŞKENT, Kâzım, **Yaşadığım Günler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.

ARDIÇ, Kâmuran, "Ormancılık Tarihimize Kısa Bir Bakış", **İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, C 36, Seri: B, Yıl: 1986, s. 98-114.

MERT, Özcan, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", **81. Yılında Lüleburgaz Kongresi Ulusal Sempozyumu**, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz 2001, s. 29-45.

YAKTI, Özlem-ÜNLÜ SOYLU, Perihan, "İktisadî Kalkınma Yolunda Öncü Bir Danışma Organı: Âli İktisat Meclisi, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 47, Bahar 2011, s. 677-700.

ÇETİN, Nurten, "Şarkî Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi", **aturkansiklopedisi.gov.tr**, <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sarki-trakya-pasaeli-mudafaa-heyet-i-osmaniyesi/>, (Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2023).

YILMAZ GENÇ, Sema, "Denizbank", **aturkansiklopedisi.gov.tr**, <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/denizbank/>, (Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2023).

29/03/2025 tarihinde <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmet-sakir-kesebir-1889-1966/?pdf=6447> adresinden erişilmiştir